

Tarihte Tebriz, Cihat Aydoğmuşoğlu (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011), 181 sayfa, ISBN: 9789752675759

Senanur Küçüktepe | 0009-0008-2900-8029 | senanurkucuktepe@duzce.edu.tr

Arş. Gör., Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Siyer-i Nebî ve İslam Tarihi Anabilim Dalı, Düzce, Türkiye

ROR ID: [04175wc52](https://orcid.org/04175wc52)

Öz

Yüz yıllardır Türklere yurt olmuş tarihî Tebriz şehri; iktisadi, dini ve jeopolitik sebeplerle tarihi boyunca büyük ya da küçük birçok devletin yönetimi altına girmiştir. Hz. Ömer’le İslam hâkimiyetine giren bu şehir; Selçuklu, İldenizli ve Harzemşah Devletlerinin ardından İlhanlı dönemiyle –bilhassa Gâzân Han’ın hükümdarlığında- tarihinin zirvesini yaşamıştır. Sonraki dönemlerde sık sık Celâyirli, Timurlular ve diğer Türkmen devletlerinin arasında el değiştiren Tebriz, maalesef pek çok savaş, tahribat ve depremlerle yüz yüze gelmiş; tarihî izlerini bir miktar kaybederek bugüne ulaşmıştır. Günümüzde de büyük çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu 4.5 milyonluk nüfusuyla İran’ın dördüncü büyük şehri olma özelliğini sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler

Tarih, Şehir Tarihi, Tebriz, Azerbaycan, İlhanlılar.

Atıf Bilgisi

Küçüktepe, Senanur. “Tarihte Tebriz, Cihat Aydoğmuşoğlu (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011), 181 sayfa, ISBN: 9789752675759”. *Düzce İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2023), 145-152. <https://doi.org/10.61272/duid.1321221>

Geliş Tarihi	31.03.2023
Kabul Tarihi	20.04.2023
Yayın Tarihi	30.06.2023
Değerlendirme	Tek Taraflı Kör Hakemlik + Şeffaf Hakemlik Modeli
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

**Tabriz in History, Cihat Aydoğmuşoğlu (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011),
181 pages, ISBN: 9789752675759**

Senanur Küçüktepe | 0009-0008-2900-8029 | senanurkucuktepe@duzce.edu.tr

Res. Asst., Düzce University, Faculty of Theology, Department of Sıyer-i Nebi
and History of Islam, Düzce, Türkiye

ROR ID: [04175wc52](https://orcid.org/04175wc52)

Abstract

The historical city of Tabriz, which has been home to the Turks for centuries, has been under the rule of many large or small states throughout its history due to economic, religious and geopolitical reasons. The city came under the rule of Islam with the second caliph Omar; reached the peak of its history with the İlkhaniid period -especially under the reign of Ghazan Khan- after the Seljuk, İldenizid and Khwarazmian dynasties. Tabriz, which frequently changed hands between the rules of Jalayirids, Timurids and other Turkmen states in the later periods; unfortunately suffered many wars, destructions and earthquakes, and it has reached today by losing some of its historical traces. Today, it continues to be the fourth largest city in Iran, with a population of 4.5 million, the majority of which is Turks.

Keywords

History, Urban History, Tabriz, Azerbaijan, İlkhaniids.

Citation

Küçüktepe, Senanur. "Tarihte Tebriz, Cihat Aydoğmuşoğlu (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011), 181 pages, ISBN: 9789752675759". *Düzce Divinity Journal* 7/1 (June 2023), 145-152. <https://doi.org/10.61272/duid.1321221>

Date of Submission	31.03.2023
Date of Acceptance	20.04.2023
Date of Publication	30.06.2023
Peer-Review	Single-blind Peer Review + Transparent Peer Review
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	etik.duzceilahiyyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Türk ve İslam medeniyetinin zengin çatısı altında büyüyen Tebriz şehri, İran ve Azerbaycan bölgesinin en önemli merkezlerinden biridir. Antik ve Ortaçağ'ın meşhur İpek Yolu'nun güzergâhında olan şehir, doğunun Anadolu'ya açılan kapısı olması hasebiyle ticari organizasyonların en işlek duraklarından biri olmuştur. Şehrin bu jeopolitik önemi nedeniyle Tebriz tarih boyunca hareketli bir yaşantıya ev sahipliği yapmış; kültür, sanat ve zanaat faaliyetleri ile de bölge zenginleşmiştir. Özellikle ipek ve halı/kilim dokumacılığı ile tüm dünyaya nam salan Tebriz bugün hala dokuma halılarıyla ünlüdür. Büyük şair ve ediplerin, hattatlar ve ressamların yaşayıp yetiştiği, tüm dünyadan âlim ve sanatçıların akın ettiği şehir, zirve dönemini 13. ve 14. yüzyıllarda yaşamıştır.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümünden Prof. Dr. Cihat Aydoğmuşoğlu'nun "Tarih'te Tebriz" isimli kitabı; kendisinin 2007 tarihli Yüksek Lisans tez çalışması olup; şehrin siyasi, ekonomik ve kültürel tarihi hakkında bilgi vermek amacıyla kaleme alınmıştır. Eser Tebriz şehrinin derli toplu bir tarihini Türkçe literatüre ilk defa kazandırması bakımından oldukça değerli ve öncül bir çalışmadır. Aydoğmuşoğlu şehrin tarihini kuruluşundan günümüze dek ele almakta, çalışmasının kapsamını ise Selçuklular ve Kaçar Hanedanı dönemlerinin arasındaki yaklaşık dokuz yüzyıllık sürece yaymaktadır.

Kitap "Önsöz", "Giriş"ten sonra dört bölüm, "Sonuç", "Kaynakça" ve "Dizin" kısmından oluşmaktadır. Bölümler "Tebriz Tarihine Genel Bir Bakış", "Büyük Selçuklular Döneminden İlhanlılar Dönemine Kadar Tebriz", "İlhanlılar ve Timur Devrinde Tebriz" ve "Türkmen Devletleri" şeklinde başlıklandırılmıştır.

"Önsöz"de kitabın genel çerçevesi çizilmektedir. Tebriz'in Türk tarihi ve bugünkü Azerî Türk nüfusu açısından önemi belirtilerek çalışmanın mahiyeti, hangi konular ve başlıklar altında ilerleyeceği açıklanmıştır. Çalışmada yararlanılan seyahatnamelere değinilse de kullanılan başlıca kaynaklar maalesef tanıtılmamıştır. Bununla birlikte çalışmanın kaynakçası birincil kaynaklardan ve alanın önde gelen isimlerine ait tâli çalışmalardan oluşmaktadır. Giriş ise Tebriz'in güncel sosyo-kültürel durumu, nüfus ve dil özellikleri ve Azerbaycan ile olan kuvvetli bağlarının anlatımıyla başlamış; ABD ve İran'ın şehir halkı üzerindeki ayrıştırıcı siyasi tutumlarına değinilmiştir.

“Tebriz Tarihine Genel Bir Bakış” başlıklı ilk bölüm günümüz Tebriz’inin genel bir portresini çıkarmaktadır. Bölüm; Tebriz’in bugününü, tarihini ve mimari eserlerini tanıtmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlık “Günümüzde Tebriz”, şehrin idari ve kültürel anlamda bugünkü pozisyonunu ve coğrafi özelliklerini aktarması açısından doyurucu bilgiler ihtiva etmektedir. İklimi ve jeolojik özellikleriyle beraber şehirdeki yaygın sanat, ticaret ve sanayi sektörlerine yer verilmiştir. Kitabın geri kalan ana bölümleri siyasi tarih üzerine olduğu için yazar ikinci alt başlık “Tebriz Şehri ve Tarihi”nde başlangıçtan itibaren şehrin tarihini özetlemiştir. Dolayısıyla kitaba genel bir bakış sunan bölüm okuyucuyu kitaba hazırlamaktadır. Şehrin ismi ve kökeni hakkındaki rivayetlerle başlayan özet, milattan önceden itibaren 20. yüzyıla dek süren dönemi kapsamaktadır. Ancak bu özet anlatım içerisinde bazen ileriye veya geriye sıçramalar yaşanması kronolojik anlatımı biraz zedelemiştir diyebiliriz. Üçüncü alt başlık “Tebriz’deki Mimari Eserler”de günümüze ulaşan veya seyahatnamelerden aktarılan meşhur yapılar hakkında ayrıntılı bilgiye yer verilmiştir. Tebriz, tarih içerisinde pek çok devletin hâkimiyetine girdiğinden ve deprem bölgesinde yer aldığından şehirde mimari yapılar uzun ömürlü olamamıştır. Burada özellikle Ak Koyunlular dönemi Heşt Bihişt Sarayı’nın oldukça ayrıntılı betimlemesine dair Venedikli bir tacirden yapılan uzun alıntı göze çarpmaktadır (s. 34-38). Yazar her ne kadar sosyal ve kültürel konuları ilk bölümde toplamak adına mimari eserlere burada yer vermişse de tarihi sürecin iyice kavranmasından sonra mimariyle ilgili bölümü kitabın sonunda vermesi konuyu daha anlaşılır kılabilirdi.

İkinci bölümde Selçuklu’nun bölgeye ilk müdahalelerinden itibaren şehrin siyasi tarihi başlamaktadır. Bu bölümde Tebriz’in 11. yüzyıldaki fiziksel yapısı ve Selçuklu, İldenizli ve Harzemşah Devleti dönemlerindeki gelişmeler incelenmektedir. Şehir 11. ve 12. yüzyılda Anadolu ticaret rotasının doğuya uzantısı olması hasebiyle kritik öneme sahip olmuş; yazar ticarete konu olan ürünleri belirterek Selçuklular’ın şehrin kalkınması, kentleşmesi ve savunması yönündeki adımlarına yer vermiştir. Tebriz’de hüküm süren Revvâdî hanedanını ve civar bölgedeki devletleri kendilerine bağlayan Selçuklu hükümdarları, şehri genellikle askeri konuşlanma amacıyla kullanmıştır. İldenizliler (Azerbaycan Atabekliği) şehri ele geçirdiğinde ise başkent olarak kullanmış, Gürcü ve Moğol akınlarına karşı şehri savunmuştur. İldenizlilerin son atabegî Özbek ile Celâleddin Harzemşah arasındaki gelişmeleri ayrıntılarıyla ve alıntılarla aktaran yazar, Harzemşah dönemi gelişmelerine

geçmiş; özellikle Moğollar ile münasebetler üzerinde durmuştur. Hamevî'nin şehirdeki müşahedelerinden alıntı yaparak şehre dair canlı bir betimleme aktarmıştır. (s. 55) Ancak yine de halkın yaşantısı ve sosyal yapıya dair aktarım oldukça sınırlıdır.

Üçüncü bölüm Tebriz'in, dönemin İslam dünyasının en büyük şehri haline geldiği İlhanlılar dönemiyle (s. 85) başlayıp; Celâyirîliler, Çobânîler ve Timurlular dönemlerini ele almaktadır. Bölüm şehrin Türkleşme sürecinin tamamlanmasından ve Moğol hükümdarları için buranın öneminden bahsederek başlamaktadır. Abaka Han döneminde Tebriz'in başkent ilan edilmesiyle şehir siyasi ve politik bir önem kazanmıştır. Moğolların batıdaki merkezi konumuna gelen Tebriz, tüm dünyadan diplomatik temsilcilerin ve tacirlerin akınına uğrar olmuştur. Dolayısıyla önemli iktisadi değişimler yaşayan şehirde imar faaliyetleri ve ticari girişimler yaşanmıştır. Bu dönemin şehir halkı ve şehrin ticari potansiyeli hakkında bir tasvir ise Marco Polo seyahatnamesinden aktarılmaktadır. Gâzân Han dönemine gelindiğinde şehrin vergi gelirleriyle ve parasal sistemle ilgili yapılan reformlar Tebriz'in iktisadi durumunun daha da iyileşmesine vesile olmuştur. Öyle ki şehrin vergileri dönemin İngiltere veya Fransa Krallıklarına eşit hale gelmişti (s. 85). Başkent ve ticaret merkezi olarak muazzam bir ağın ortasındaki şehri parlatan ise hükümdarın imar faaliyetleri olmuştur. Gâzâniyye, Şenbigâzân ve Rab'ıreşîdî gibi eser ve külliyyelerle şehir; medrese, rasathane, kervansaray, hamam, atölye ve pazarlar gibi İslam medeniyetinin şehir anlayışını yansıtan tüm sosyal yapıları ihtiva etmiştir. Buradaki yapılara dair İbn Battûta, Mandeville, Evliya Çelebi gibi seyyahların gözlemleri bilim ve sanatın merkezi haline gelmiş Tebriz'in dokusunu daha iyi aydınlatmaktadır. Bölümün Celâyirîliler ve Çobanîler dönemini anlatan kısım siyasi karmaşaları ve hâkimiyet mücadelelerini yansıtmaktadır. Bu dönemde hâkimiyet mücadelesine Altın Orda devleti de dâhil olmuş, yapılan savaşlarda şehir tahribata uğramıştır. Celâyirîliler'in imar faaliyetleri ve resim atölyeleri faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Bölgeye Timur hâkim olduktan sonra yaşanan siyasi çekişmeleri ve yeniden sağlanan birlikteliği aktaran yazar 15. yüzyılda Anadolu ticaret rotasının değişmesiyle Tebriz'in değer kaybetmesine ve Timurluların burayı tekrar canlandırma hedeflerine değinmiştir.

"Türkmen Devletleri" başlıklı dördüncü bölümde Tebriz; Kara Koyunlu, Ak Koyunlu ve Safevî dönemlerinde ele alınmıştır. Kara Koyunlular dönemindeki Mirza Ebubekir, Kara Yusuf ve Şâhruh arasındaki çekişmeler

anlatılmıştır. Cihan Şah'ı zamanının en büyük hükümdarlarından biri olarak anan yazar (s. 112), onun döneminde gerçekleşen siyasi mücadeleleri ve mimari faaliyetleri aktarmıştır. Yıkılmadan günümüze ulaşan Gök Mescid'e de burada değinilmektedir. Ayrıca 1430 yılındaki bir kıtlıktan bahsedilmiş, halkın mekruh hayvanlar yediği ve Tebriz çarşısında insan eti satıldığı gibi ilginç bilgiler geçmiştir. Akkoyunlular devrinde özellikle Uzun Hasan ve diğer devletlerle mücadeleleri öne çıkmış; Kara Koyunlular'ın müfrit Şiiliğine karşı Sünniliği müdafaa etmiştir (s. 115). Uzun Hasan şehrin imarının yanı sıra kültür hayatının da gelişmesine önem vererek devrin ileri gelen ulema ve sanatkârlarını Tebriz'de toplamıştır. Bu dönem de başkent olan şehre pek çok sefir ve seyyahlar gelmiş, özellikle de Venediklilere ait kaynaklarda şehre dair betimlemeler epey yer bulmuştur. Yazar da çalışmasında bu betimlemelerden yararlanmış. Şah İsmâil'in Tebriz'i ele geçirmesiyle Safevî Devleti resmen kurulmuş ve şehirde Safevî hâkimiyeti başlamıştır. Şah Tebriz'i yağma ettirmiş, üçte ikisi Sünnî olan halkın tamamını Şiiliğe zorlamıştır (s. 121). Yavuz Sultan Selim ile başlayan Osmanlı Devleti ile ilişkilerde Tebriz iki devlet arasında pek çok kez el değiştirmiş; şehir bir Sünnî-Şiî çatışmasına meydan olmuş ve çok büyük tahribatlar almıştır. Bu savaşlar ve antlaşmalar uzunca anlatılırken ilgili dönemdeki deprem, isyanlar, göçmen istilası, seyyahların gözlemleri, gümrük vergileri gibi konularda ara ara bilgiler aktarması anlatımın tekdüzeliğini kırıp metni zenginleştirmiştir. Kaçar ve Afşar Hanedanlıkları dönemi de ayrıntılı siyasi tarihten ve farklı kimselerin Tebriz izlenimlerinden oluşmaktadır. 20. yüzyılda ise bölgede Rus işgalleri göze çarpmaktadır. Sonuç kısmı ise yazarın kişisel değerlendirmelerinden uzak genel bir özet mahiyetindedir.

Çoğunlukla siyasi tarih üzerine gelişen kitap, Tebriz hakkında genel bir çerçeve çizmesi bakımından oldukça bilgilendirici bir kitaptır. Şehrin Türkleşmesi ve etnik yapısı, tarihinde öne çıkan hükümdarlar, yaşanan gelişmeler ve dönemin dünyasına ait bazı malumat anlaşılır bir şekilde aktarılmıştır. Tebriz'in farklı dönemlerde o günün tarihi açısından ne ifade ettiğine ışık tutulmuştur. Tebriz'e dair gözlem yazılarından ya da seyahatnamelerden yapılan alıntılar şehri pek çok yönden betimleyip metni zenginleştirmiştir. Bu alıntılar sosyal yaşantıya dair fikir oluştursa da Tebriz halkının günlük yaşantısı, meslek zümreleri, ilim hayatı, ulemâ, edip ve sanatkârları gibi hususların topluca değerlendirilmemesinin eksikliği bir miktar hissedilmiştir denilebilir. Özellikle yıllarca ticari önemiyle ön plana çıkmış bir şehir için en azından bir bölümde şehirdeki ticari faaliyetlerin ve iktisadi

durumun topluca mütalaası uygun olabilirdi. Ancak bunlara dair eksiklikler bizce çalışmanın değerinden bir şey kaybettirmemekle birlikte başka yeni çalışmalara yol açmasına da vesile olabilir.

Oldukça açık ve akademik bir dil ve üsluba sahip olan bu çalışma, konuya dair ilgisi olan herkesin rahatlıkla okuyabileceği ve faydalanabileceği bir eserdir.

Kaynakça | References

Aydoğmuşoğlu, Cihat. *Tarihte Tebriz*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.